

Г. Данилюк-Терещук

**МУЗЕЙ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ВОЛИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

Музей Лесі України ВНУ відкрито 11 вересня 1985 року. Його створенню передувала велика праця викладачів і студентів тодішнього Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки.

За ініціативи ректора ЛДПІ Нестора Бурчака, який мріяв про створення музею Лесі Українки та родини Косачів у Луцьку, викладачі кафедри української літератури Г. Мудрик, Т. Борисюк, А. Омельковець, М. Боженко, О. Марковська започаткували комплектування фондів та представили першу музейну експозицію. Її основою стали документи та матеріали, що висвітлювали волинські витoki таланту Лесі Українки. Зібрання прикрасили перші поезії Лариси Косач, написані на Волині та опубліковані в журналі «Зоря» (1884), її прижиттєві збірки «На крилах пісень» (1893), «Думи і мрії» (1899), «Відгуки» (1902), унікальна колекція поштових листівок кінця XIX – початку XX століть із красвидами тих міст, де жила й творила письменниця, «Українські узори» Олени Пчілки, фольклористичні матеріали з особистого архіву К. Квітки та ін.

Урочистості з нагоди відкриття музею зібрали на Волині чимало гостей. І. Денисюк, М. Жулинський, Ю. Щербак, М. Грицюта, Л. Скупейко, І. Веремєєва, В. Римська, Л. Іванова, В. Іваненко залишили в книзі відгуків такі слова: «День відкриття Музею Лесі Українки в Луцьку – світлий, незабутній день. Адже Волинь відіграла вирішальну роль у духовному зростанні Лесі. Саме тут народився її знаменитий девіз – надія! Сподіватись! Тут, у Луцьку, в Колодяжному, вона сформувалася як письменниця, як мислитель всесвітнього культурного діапазону. Волинь у часи Лесі Українки була однією зі столиць української літератури, нашого мистецтва. Музей у Луцьку – один із променів всенародної любові й шани, якою освітлена постать Лесі

Українки. Дякуємо організаторам музею, всім тим, хто доклав свою працю і свої таланти до святого діла – звеличення дочки українського народу».

Прагнення документально підтвердити біографічні факти волинського періоду життя Лесі Українки спонукало працівників музею до наукової роботи. Архівні та джерелознавчі пошуки скеровувалися ідеєю зібрати якнайповнішу інформацію про найближчих родичів та знайомих письменниці. В 1989 році Т. Скрипці та О. Марковській пощастило зустрітися зі старшим сином О. Косач-Кривинюк М. В. Кривинюком (1905–1993), який мешкав у м. Свердловську. З розповідей Михайла Васильовича дослідниці довідалися про обставини життя сім'ї Кривинюків у 20–40-ві роки, з'ясували важливі моменти з біографії О. Косач-Кривинюк, а також отримали дозвіл на перевидання її праці «Леся Українка. Хронологія життя і творчости». Того ж року Т. Скрипка і О. Марковська вирушили до м. Кисловодська на зустріч із М. М. Собіневською-Бешкуровою (1897–1993) – вихованкою родини Карпових (названих батьків К. Квітки). Від Марії Миколаївни дослідниці записали надзвичайно цінні й зворушливі спогади про Лесю Українку, про життя подружжя Квіток на Кавказі. Переповідаючи історію свого життя, М. Собіневська з вдячністю згадувала, що «Лариса Петровна Косач-Квітка любила мене как мать, уважала как человека, хотя и маленького, в 1902 году и следующие годы до памятного 1913 года. Я помню свою тетю Лесю, которая своей добротой, сердечным отношением и материнской любовью помогла мне стать человеком» [5].

1988 року до музею надійшли перші меморіальні речі родини Косачів: план земельних маєтків Мглинського ключа на Чернігівщині за 1917 рік; меблі (шафа для посуду, письмовий стіл, крісло); малюнки племінника Лесі Українки Юрія Косача. Ці унікальні експонати передала Валентина Болдирева (1910–2000), бабуся якої Марія Іванівна Косач приходилася сестрою в четвертих П. А. Косачу. Наступного року Олександр Петров, зять Ізидори Косач-Борисової, передав до музею меблі (тумба, вішак), які залишила родина Косачів, виїжджаючи на Захід.

Співпраця з дослідниками життя та творчості Лесі Українки дарувала працівникам музею нові відкриття. До таких належить історія проживання родини Косачів у с. Запруддя Камінь-Каширського району Волинської області. Ідея пошуків зародилася в товаристві відомих літературознавців М. С. Возняка та М. Д. Деркач. Вони й зорієнтували свого аспіранта уродженця Волині І. О. Денисюка на пошуки загадкового «Запруддя на Поліссі біля Ратна, де бувала Леся Українка» [2, 193]. Через тридцять років по тому Іван Овксентійович згадував: «Шукав! Шукав на своїй рідній Ратнівщині. Запруддя там немає, лише село Забріддя. Відкриття таємниці Запруддя – майже детектив. Було свято Лесі Українки в Луцьку. В своєму виступі перед колегами я відзначив, що академік Возняк мені заповідав знайти архів письменниці, а тому звертаюся за допомогою до всіх. Після виступу до мене підійшла директор музею Лесі Українки в Колодяжному і мовила, що у неї є стаття, де йдеться про архів нашої землячки. Кинулися ми у розшуки того Запруддя ... На підмогу прийшла Тамара Олексіївна Борисюк, яка багато попрацювала з архівними документами й чимало познаходила» [2, 194]. Відтак історія косачівського Запруддя завдяки спільній праці І. Денисюка, В. Комзюк і Т. Скрипки стала важливим фактом у життєписі Лесі Українки, Олени Пчілки, Петра Косача, Олени Тесленко-Приходько, Юрія Тесленка-Приходька та ін.

Своєрідні повороти родинної історії Косачів привели працівників музею до Ольги Борисової-Сергіїв (1914–2001). Вона, донька Ізидори Косач-Борисової, залишилася чи не єдиною з тих, хто міг наблизити до родового «простору» Косачів, а ще була свідком і учасником подій, що спонукали рідних Лесі Українки в 1943 р. назавжди залишити Батьківщину. Олеся, так у сім'ї називали Ольгу Юріївну, разом з дітьми та мамою пережила лихоліття Другої світової війни і через табори Ді-Пі емігрувала в 1949 р. до США. Жила в м. Піскатавей, штат Нью-Джерсі.

1988 р. розпочалося листування між О. Сергіїв і Т. Скрипкою. Кожен лист від Ольги Юріївни переконував дослідницю в тому, що існує майже не знаний архів родини Косачів. Його впродовж десятиліть на чужині берегла І. Косач-Борисова, а по її

смерті в травні 1980 р. хранительською цього національного скарбу стала О. Сергіїв. «Все, що у мене є, що мама зберегла, – все належить Україні», – писала в одному зі своїх листів до Т. Скрипки й запрошувала до себе у гості [6].

Через тогочасні радянські реалії про поїздку до США не можна було й мріяти. Але така нагода трапилася М. Г. Жулинському, який 1989 р. перебував у науковому відрядженні в США. «За рекомендацією Тамари Скрипки, – згадує Микола Григорович, – я відвідав 1989 року Ольгу Сергіїв у її будинку в м. Піскатавей неподалік Нью-Йорка. Невеличкого зросту, сухенька, швидка, гостра на слово, з чудовою пам'яттю, ця жіночка 75 років зберегла все, що лишилося від її тітки Ольги Петрівни і матері, та радо передала мною до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України унікальну збірку фотооригіналів і меморіальних речей Лесі Українки та її родини» [3, 474–475].

У листопаді 1989 р. в музеї Лесі Українки Луцького державного педагогічного інституту відбулася знакова подія. Вперше 74 світлини з архіву родини Косачів були представлені на виставці «Повернення... Леся Українка та її родина в унікальному зібранні фотооригіналів середини XIX – початку XX ст., подарованому Ольгою Сергіїв із США». Кураторами були Т. Скрипка та О. Марковська.

Час вимагав розповісти правду про долю рідних Лесі Українки, про їх життя у радянському «раю». Виставка «Повернення...» відкрила інформаційний простір для досліджень про трагедію родини. Завдяки публікаціям Т. Скрипки волиняни зачитувалися фрагментами з «Хронології життя та творчости» О. Косач-Кривинюк, знайомилися зі спогадами Ізидори Косач-Борисової та ін.

Наукова й пошукова робота дарувала цікаві зустрічі з дослідниками життя і творчості Лесі Українки. Щороку фонди музею поповнювалися новими розвідками, статтями, монографіями про письменницю. Окрім наукового значення, ці матеріали мали ще одну особливість – дарчі підписи авторів. Так формувався науково-допоміжний фонд музею, що нині нараховує більше сотні видань.

З лютого 1981 року традиційними для Луцького державного педагогічного інституту стали конференції, присвячені письменниці. Наукове зібрання в 1986 р. з нагоди 115-ї річниці від дня народження Лесі Українки, об'єднане темою «Співець мужності й краси», дозволило фахівцям з'ясувати ряд важливих літературознавчих проблем і окреслити перспективи досліджень. Пам'ятним для Волині став 1991 рік – у лютому, з нагоди 120-ліття від дня народження Лесі Українки, відбулася міжвузівська науково-теоретична конференція «Леся Українка. Особистість. Творчість. Доля», а вересень цього ж року зібрав у Луцьку учасників Міжнародного симпозіуму «Леся Українка і світова культура». Зарубіжні українсти – Лариса Онишкевич (США), Ліда Терзійська (Болгарія), Мікулаш Нервлий (Словаччина), Ярослав Розумний (Канада), Степан Козак (Польща), Тарас Гунчак (США) та інші, відвідавши музей Лесі Українки, написали у книзі відгуків: «Хай музей стане Центром Волинського Лесезнавства». Про неперервність традицій спілкування науковців свідчать започатковані в 1996 р. щорічні наукові читання та семінари, міжнародні конференції «Леся Українка і сучасність» (2001), «Леся Українка і європейська культура» (2006).

Незмінний інтерес відвідувачів до життя та творчості Лесі Українки, історії родини Косачів сприяли оновленню музею письменниці у Волинському державному університеті. Робота над цим проектом розпочалася за ініціативи Н. Г. Сташенко в червні 2003 р., а 23 лютого 2004 р. відбулася презентація оновленої експозиції, представленої розділами:

I. «Працівники на ниві українства»: історія роду Драгоманових-Косачів.

II. «Надія – їй же першу пісню я співала»: Леся Українка та родина Косачів у Луцьку.

III. Волинські дороги Косачів.

IV. Леся Українка та її доба.

V. «Пісні коханого волинського краю»: український фольклор у записах і дослідженнях Лесі Українки, Олени Пчілки, Ольги Косач-Кривинюк, Климента Квітки.

VI. Дивоцвіт «Лісової пісні».

VII. Наука про Лесю Українку: становлення, розвиток, перспективи.

VIII. Рідні «по крові і духові»: історія та трагедія родини Косачів.

Мистецькі свята й художні виставки стали невід'ємною складовою музейної роботи. Надбання власного художнього фонду музей представляв у своє двадцятиліття в 2005 р. На виставці експонувалися: малюнки племінника Лесі Українки Юрія Косача; живописні полотна сучасника письменниці, ілюстратора журналів «Рідний край» і «Молода Україна», які видавала Олена Пчілка, Андроника Лазарчука; мистецькі роботи К. Борисюка, Л. Медвідя, Л. Іванової, С. Байдукової, В. Жупанюка, Л. Хведчука, М. Шамрили, В. Литвина, В. Кирилкова, А. Клімова, К. Якубека та ін. Чимало картин із колекції присвячено Лесі Українці або її творчості. Загалом у художньому фонді музею зібрано понад п'ятдесят різножанрових мистецьких творів графіки, живопису, скульптури.

Упродовж останніх років музейне зібрання збагатилося новими експонатами, кожен з яких зберігає свою пам'ятну історію, пов'язану з іменем поетеси. В грудні 2002 р. науковець зі Львова Марія Вальо подарувала музеєві першодрук збірки «Відгуки» Лесі Українки з особистої бібліотеки Марії Дем'янівни Деркач (1896–1972) із підписом власниці – «Марійка Фуртак». Це їй у далекому 1943 році О. Косач-Кривинюк залишила частину безцінного архіву письменниці, а вже через три роки вийшли друком «Неопубліковані твори Лесі Українки» з передмовою упорядниці. Разом зі збіркою до музею надійшли рукописні матеріали відомої дослідниці.

У 2004 р. професор ВНУ Мирослав Кратко передав до музею поетичну антологію «Українська муза», що вийшла друком у Києві 1908 р. заходами та за редакцією О. Коваленка. Це рідкісне видання представляє нашу поезію початку ХХ ст. Вміщено тут і твори Лесі Українки та Олени Пчілки з короткими довідково-біографічними матеріалами про письменниць. Книга цікава й тим, що в ній уперше в царській Росії опубліковано гімн «Ще не вмерла України...» П. Чубинського.

«Літературно-науковий вістник» та «Стародавня історія східних народів» Лесі Українки поповнили музейну колекцію раритетів завдяки Євгенові Сверстюку в 2008 р. Як відомо, підручник з історії стародавнього Сходу Лариса Косач писала живучи в Луцьку та Колодяжному впродовж 1890–1891 рр. Рукопис книги довгі роки зберігала Ольга Косач-Кривинюк, яка й видала її у Катеринославі в 1918 р. Особливим є видання «Літературно-наукового вістника» за 1913 р. Це число має посвяту: «Незабутній пам'яті Лесі Українки присвячує Редакція "Літературно-Наукового Вістника", котрий вона стільки літ прикрашувала своїми творами».

Окрасою експозиції стала прижиттєва збірка «Думи і мрії» (Львів, 1899) та шість чисел «Літературно-наукового вістника» з першодруками творів Лесі Українки та Олени Пчілки. Такий щедрий дарунок музею отримав від ректора Волинського національного університету професора Ігоря Коцана.

У 2008–2009 рр. понад 20 книг передала до музею його організатор і перший завідувач Тамара Скрипка. Більшість видань з'явилися в діаспорі, серед них: «Леся Українка. Твори в 12-ти томах» (Нью-Йорк, 1953–1954), «Леся Українка. Вибрані твори» (Регенсбург, 1946), «Леся Українка. Бояриня» (Торонто, 1971), «Задеснянський Р. Леся Українка» (Б. м., 1945), «Леся Українка (1871–1971): збірник праць на 100-річчя поетки» (Філадельфія, 1971–1980), «Five Russian Plays. With One from the Ukrainian» (New-York, 1977), «Spirit of Flame. A Collection of the Works of Lesia Ukrainka» (New-York, 1950) та інші.

Звичайно, найцінніше у фондах музею – рукописи й меморіальні речі Лесі Українки та її близького оточення. В 2007 р. Волинський національний університет за ініціативи І. Коцана й І. Констанкевич та посередництвом М. Жулинського, С. Гальченка, Л. Скупейка придбав для музею письменниці п'ять автографів Лесі Українки. Це її листи на поштових картках, надіслані у 1911–1913 рр. з Єгипту в Кутаїсі до рідних. Три з них адресовано Феоктисті Карповій (названій матері Климента Квітки), яка проживала на Кавказі з подружжям Квіток, два листи написано до Марусі Собіневської.

Разом з автографами письменниці до музею надійшли 20 листів близького оточення письменниці, що датуються 1904–1915 рр. Серед них поштові картки від знайомих до Лариси Косач та Климента Квітки, поштівки до М. Собіневської, що адресувалися на ім'я К. Квітки. Всі ці меморії стали справжньою знахідкою, адже про них не згадувалося ні в родинному архіві, ні в дослідницьких студіях про письменницю.

Вперше рукописні джерела були представлені відвідувачам музею 27 квітня 2007 р. на виставці «...Може, то тільки легенда, край той, осяяний сонцем»: Невідомі автографи Лесі Українки та її близького оточення». Експозиція висвітлювала історію подорожей Лариси Косач до Єгипту в 1909–1913 рр., її творчі пошуки і мистецькі шедеври, написані в той час.

Архіви, як і люди, мають свої долі. Цю істину вкотре підтвердила подія, що відбулася 2 квітня 2009 р. у Волинському національному університеті. Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України в особі голови Юрія Савчука передала на постійне збереження Науково-дослідному інституту Лесі Українки ВНУ архівні документи та меморіальні речі Лесі Українки й родини Косачів, які повернулися в Україну завдяки Тамарі Скрипці. Власне, це ще одна частина архіву Косачів, що її довгі роки берегли Ізидора Косач-Борисова та Ольга Сергіїв. Серед оригіналів – дві фотокартки, що належали Лесі Українці. На одній із них Леся Українка разом із Ольгою Кобилянською. Це фото зроблено в Чернівцях у 1901 р. Другий знімок, мить життя Лариси Косач, вихоплена Юрієм Тесленком-Приходьком, зроблено в Києві у травні 1913 р. Отож, це одне із останніх фото письменниці. За спогадами Ізидори Косач-Борисової, обидві світлини стояли на письмовому столі Лесі Українки.

Особливий інтерес становлять меморії родини Косачів: полтавська плахта XIX століття, що належала Олені Пчілці; шовкові стрічки Лариси, Ольги, Оксани, Ізидори; авторизовані машинописи Ольги Косач-Кривинюк; спогади та матеріали

Ізидори Косач-Борисової, рідкісні фото Оксани Косач-Шимановської, Юрія Косача, Ольги Сергіїв; документи за підписом К. Квітки; матеріали до біографії Оксани Драгоманової та ін.

25 лютого 2010 р. музей отримав ще один унікальний експонат. М. Жулинський на прохання Ярослава Лешка, голови управи Українського музею в Нью-Йорку, передав комірець Олени Пчілки. Отож, повернення родинних реліквій триває, завжди були і будуть ентузіасти музейництва, меценати, щедрі дарувальники, зусилля яких і творять історію музею, визначають його майбутнє.

Суспільне завдання, яким музей керується у своїй роботі, найточніше можна висловити словами найавторитетнішого біографа Лесі Українки її сестри Ольги Косач-Кривинюк: «Найкращою шанною для пам'яті Лесі Українки, цього втілення благородства, лагідності, добрості, а разом з тим незламної сили й мужності, буде те, коли її юні земляки з незламною надією в серці будуть так само напосідливо, як вона, працювати над собою, щоб стати гідними громадянами її укоханої України» [4, 44].

Література

1. Борисюк Т. Таємниці Запруддя / Т. Борисюк, І. Денисюк // Жовтень. – 1987. – № 6. – С. 85–91.
2. Денисюк І. Жриця доброти / І. Денисюк // Вальо М. Марія Деркач (1896–1972). Бібліографічний покажчик. Спогади. Розвідки. Листи. – Львів : Наук. б-ка ім. В. Стефаника, 1999. – С. 187–202.
3. Жулинський М. Г. «Тут – правда про Лесю, про її родину і ближче оточення» / М. Жулинський // Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр. – Т. 4. Кн. 2. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 599.
4. Косач-Кривинюк О. З дитячих років Лесі Українки / О. Косач-Кривинюк // Спогади про Лесю Українку. – К. : Дніпро, 1971. – С. 41–44.
5. Лист Марії Собіневської-Бешкурової до Тамари Скрипки та Оксани Марковської з м. Кисловодська від 6 лютого 1987 р. – Музей Лесі Українки ВНУ, інв. № ОФ – 1032.
6. Лист Ольги Сергіїв до Тамари Борисюк з м. Піскавей (США) від 16 травня 1990 р. – Архів Науково-дослідного інституту Лесі Українки. – Фонд 3, № 55.

7. Скрипка Т. Рід Драгоманових-Косачів: долі й архіви / Т. Скрипка // Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка). Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія. – Нью-Йорк – К. : Факт, 2004. – С. 26–27.

Музей Лесі Українки ВНУ

Г. Данилюк-Терещук

**МУЗЕЙ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
ВОЛИНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

Музей Лесі України ВНУ відкрито 11 вересня 1985 року. Його створенню передувала велика праця викладачів і студентів тодішнього Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки.

За ініціативи ректора ЛДПІ Нестора Бурчака, який мріяв про створення музею Лесі Українки та родини Косачів у Луцьку, викладачі кафедри української літератури Г. Мудрик, Т. Борисюк, А. Омельковець, М. Боженко, О. Марковська започаткували комплектування фондів та представили першу музейну експозицію. Її основою стали документи та матеріали, що висвітлювали волинські витoki таланту Лесі Українки. Зібрання прикрасили перші поезії Лариси Косач, написані на Волині та опубліковані в журналі «Зоря» (1884), її прижиттєві збірки «На крилах пісень» (1893), «Думи і мрії» (1899), «Відгуки» (1902), унікальна колекція поштових листівок кінця XIX – початку XX століть із краєвидами тих міст, де жила й творила письменниця, «Українські узори» Олени Пчілки, фольклористичні матеріали з особистого архіву К. Квітки та ін.

Урочистості з нагоди відкриття музею зібрали на Волині чимало гостей. І. Денисюк, М. Жулинський, Ю. Щербак, М. Грицюта, Л. Скупейко, І. Веремєєва, В. Римська, Л. Іванова, В. Іваненко залишили в книзі відгуків такі слова: «День відкриття Музею Лесі Українки в Луцьку – світлий, незабутній день. Адже Волинь відіграла вирішальну роль у духовному зростанні Лесі. Саме тут народився її знаменитий девіз – надія! Сподіватись! Тут, у Луцьку, в Колодяжному, вона сформувалася як письменниця, як мислитель всесвітнього культурного діапазону. Волинь у часи Лесі Українки була однією зі столиць української літератури, нашого мистецтва. Музей у Луцьку – один із променів всенародної любові й шани, якою освітлена постать Лесі

Українки. Дякуємо організаторам музею, всім тим, хто доклав свою працю і свої таланти до святого діла – звеличення дочки українського народу».

Прагнення документально підтвердити біографічні факти волинського періоду життя Лесі Українки спонукало працівників музею до наукової роботи. Архівні та джерелознавчі пошуки скеровувалися ідеєю зібрати якнайповнішу інформацію про найближчих родичів та знайомих письменниці. В 1989 році Т. Скрипці та О. Марковській пощастило зустрітися зі старшим сином О. Косач-Кривинюк М. В. Кривинюком (1905–1993), який мешкав у м. Свердловську. З розповідей Михайла Васильовича дослідниці довідалися про обставини життя сім'ї Кривинюків у 20–40-ві роки, з'ясували важливі моменти з біографії О. Косач-Кривинюк, а також отримали дозвіл на перевидання її праці «Леся Українка. Хронологія життя і творчости». Того ж року Т. Скрипка і О. Марковська вирушили до м. Кисловодська на зустріч із М. М. Собіневською-Бешкуровою (1897–1993) – вихованкою родини Карпових (названих батьків К. Квітки). Від Марії Миколаївни дослідниці записали надзвичайно цінні й зворушливі спогади про Лесю Українку, про життя подружжя Квіток на Кавказі. Переповідаючи історію свого життя, М. Собіневська з вдячністю згадувала, що «Лариса Петровна Косач-Квітка любила мене как мать, уважала как человека, хотя и маленького, в 1902 году и следующие годы до памятного 1913 года. Я помню свою тетю Лесю, которая своей добротой, сердечным отношением и материнской любовью помогла мне стать человеком» [5].

1988 року до музею надійшли перші меморіальні речі родини Косачів: план земельних маєтків Мглинського ключа на Чернігівщині за 1917 рік; меблі (шафа для посуду, письмовий стіл, крісло); малюнки племінника Лесі Українки Юрія Косача. Ці унікальні експонати передала Валентина Болдирева (1910–2000), бабуся якої Марія Іванівна Косач приходилася сестрою в четвертих П. А. Косачу. Наступного року Олександр Петров, зять Ізидори Косач-Борисової, передав до музею меблі (тумба, вішак), які залишила родина Косачів, виїжджаючи на Захід.

Співпраця з дослідниками життя та творчості Лесі Українки дарувала працівникам музею нові відкриття. До таких належить історія проживання родини Косачів у с. Запруддя Камінь-Каширського району Волинської області. Ідея пошуків зародилася в товаристві відомих літературознавців М. С. Возняка та М. Д. Деркач. Вони й зорієнтували свого аспіранта уродженця Волині І. О. Денисюка на пошуки загадкового «Запруддя на Поліссі біля Ратна, де бувала Леся Українка» [2, 193]. Через тридцять років по тому Іван Овксентійович згадував: «Шукав! Шукав на своїй рідній Ратнівщині. Запруддя там немає, лише село Забріддя. Відкриття таємниці Запруддя – майже детектив. Було свято Лесі Українки в Луцьку. В своєму виступі перед колегами я відзначив, що академік Возняк мені заповідав знайти архів письменниці, а тому звертаюся за допомогою до всіх. Після виступу до мене підійшла директор музею Лесі Українки в Колодяжному і мовила, що у неї є стаття, де йдеться про архів нашої землячки. Кинулися ми у розшуки того Запруддя ... На підмогу прийшла Тамара Олексіївна Борисюк, яка багато попрацювала з архівними документами й чимало познаходила» [2, 194]. Відтак історія косачівського Запруддя завдяки спільній праці І. Денисюка, В. Комзюк і Т. Скрипки стала важливим фактом у життєписі Лесі Українки, Олени Пчілки, Петра Косача, Олени Тесленко-Приходько, Юрія Тесленка-Приходька та ін.

Своєрідні повороти родинної історії Косачів привели працівників музею до Ольги Борисової-Сергіїв (1914–2001). Вона, донька Ізидори Косач-Борисової, залишилася чи не єдиною з тих, хто міг наблизити до родового «простору» Косачів, а ще була свідком і учасником подій, що спонукали рідних Лесі Українки в 1943 р. назавжди залишити Батьківщину. Олеся, так у сім'ї називали Ольгу Юріївну, разом з дітьми та мамою пережила лихоліття Другої світової війни і через табори Ді-Пі емігрувала в 1949 р. до США. Жила в м. Піскатавей, штат Нью-Джерсі.

1988 р. розпочалося листування між О. Сергіїв і Т. Скрипкою. Кожен лист від Ольги Юріївни переконував дослідницю в тому, що існує майже не знаний архів родини Косачів. Його впродовж десятиліть на чужині берегла І. Косач-Борисова, а по її

смерті в травні 1980 р. хранительською цього національного скарбу стала О. Сергіїв. «Все, що у мене є, що мама зберегла, – все належить Україні», – писала в одному зі своїх листів до Т. Скрипки й запрошувала до себе у гості [6].

Через тогочасні радянські реалії про поїздку до США не можна було й мріяти. Але така нагода трапилася М. Г. Жулинському, який 1989 р. перебував у науковому відрядженні в США. «За рекомендацією Тамари Скрипки, – згадує Микола Григорович, – я відвідав 1989 року Ольгу Сергіїв у її будинку в м. Піскатавей неподалік Нью-Йорка. Невеличкого зросту, сухенька, швидка, гостра на слово, з чудовою пам'яттю, ця жіночка 75 років зберегла все, що лишилося від її тітки Ольги Петрівни і матері, та радо передала мною до Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України унікальну збірку фотооригіналів і меморіальних речей Лесі Українки та її родини» [3, 474–475].

У листопаді 1989 р. в музеї Лесі Українки Луцького державного педагогічного інституту відбулася знакова подія. Вперше 74 світлини з архіву родини Косачів були представлені на виставці «Повернення... Леся Українка та її родина в унікальному зібранні фотооригіналів середини XIX – початку XX ст., подарованому Ольгою Сергіїв із США». Кураторами були Т. Скрипка та О. Марковська.

Час вимагав розповісти правду про долю рідних Лесі Українки, про їх життя у радянському «раю». Виставка «Повернення...» відкрила інформаційний простір для досліджень про трагедію родини. Завдяки публікаціям Т. Скрипки волиняни зачитувалися фрагментами з «Хронології життя та творчості» О. Косач-Кривинюк, знайомилися зі спогадами Ізидори Косач-Борисової та ін.

Наукова й пошукова робота дарувала цікаві зустрічі з дослідниками життя і творчості Лесі Українки. Щороку фонди музею поповнювалися новими розвідками, статтями, монографіями про письменницю. Окрім наукового значення, ці матеріали мали ще одну особливість – дарчі підписи авторів. Так формувався науково-допоміжний фонд музею, що нині нараховує більше сотні видань.

З лютого 1981 року традиційними для Луцького державного педагогічного інституту стали конференції, присвячені письменниці. Наукове зібрання в 1986 р. з нагоди 115-ї річниці від дня народження Лесі Українки, об'єднане темою «Співець мужності й краси», дозволило фахівцям з'ясувати ряд важливих літературознавчих проблем і окреслити перспективи досліджень. Пам'ятним для Волині став 1991 рік – у лютому, з нагоди 120-ліття від дня народження Лесі Українки, відбулася міжвузівська науково-теоретична конференція «Леся Українка. Особистість. Творчість. Доля», а вересень цього ж року зібрав у Луцьку учасників Міжнародного симпозіуму «Леся Українка і світова культура». Зарубіжні українсти – Лариса Онишкевич (США), Ліда Терзійська (Болгарія), Мікулаш Нервлий (Словаччина), Ярослав Розумний (Канада), Степан Козак (Польща), Тарас Гунчак (США) та інші, відвідавши музей Лесі Українки, написали у книзі відгуків: «Хай музей стане Центром Волинського Лесезнавства». Про неперервність традицій спілкування науковців свідчать започатковані в 1996 р. щорічні наукові читання та семінари, міжнародні конференції «Леся Українка і сучасність» (2001), «Леся Українка і європейська культура» (2006).

Незмінний інтерес відвідувачів до життя та творчості Лесі Українки, історії родини Косачів сприяли оновленню музею письменниці у Волинському державному університеті. Робота над цим проектом розпочалася за ініціативи Н. Г. Сташенко в червні 2003 р., а 23 лютого 2004 р. відбулася презентація оновленої експозиції, представленої розділами:

I. «Працівники на ниві українства»: історія роду Драгоманових-Косачів.

II. «Надія – їй же першу пісню я співала»: Леся Українка та родина Косачів у Луцьку.

III. Волинські дороги Косачів.

IV. Леся Українка та її доба.

V. «Пісні коханого волинського краю»: український фольклор у записах і дослідженнях Лесі Українки, Олени Пчілки, Ольги Косач-Кривинюк, Климента Квітки.

VI. Дивоцвіт «Лісової пісні».

VII. Наука про Лесю Українку: становлення, розвиток, перспективи.

VIII. Рідні «по крові і духові»: історія та трагедія родини Косачів.

Мистецькі свята й художні виставки стали невід'ємною складовою музейної роботи. Надбання власного художнього фонду музей представляв у своє двадцятиліття в 2005 р. На виставці експонувалися: малюнки племінника Лесі Українки Юрія Косача; живописні полотна сучасника письменниці, ілюстратора журналів «Рідний край» і «Молода Україна», які видавала Олена Пчілка, Андроника Лазарчука; мистецькі роботи К. Борисюка, Л. Медвідя, Л. Іванової, С. Байдукової, В. Жупанюка, Л. Хведчука, М. Шамрили, В. Литвина, В. Кирилкова, А. Клімова, К. Якубека та ін. Чимало картин із колекції присвячено Лесі Українці або її творчості. Загалом у художньому фонді музею зібрано понад п'ятдесят різножанрових мистецьких творів графіки, живопису, скульптури.

Упродовж останніх років музейне зібрання збагатилося новими експонатами, кожен з яких зберігає свою пам'ятну історію, пов'язану з іменем поетеси. В грудні 2002 р. науковець зі Львова Марія Вальо подарувала музеєві першодрук збірки «Відгуки» Лесі Українки з особистої бібліотеки Марії Дем'янівни Деркач (1896–1972) із підписом власниці – «Марійка Фуртак». Це їй у далекому 1943 році О. Косач-Кривинюк залишила частину безцінного архіву письменниці, а вже через три роки вийшли друком «Неопубліковані твори Лесі Українки» з передмовою упорядниці. Разом зі збіркою до музею надійшли рукописні матеріали відомої дослідниці.

У 2004 р. професор ВНУ Мирослав Кратко передав до музею поетичну антологію «Українська муза», що вийшла друком у Києві 1908 р. заходами та за редакцією О. Коваленка. Це рідкісне видання представляє нашу поезію початку ХХ ст. Вміщено тут і твори Лесі Українки та Олени Пчілки з короткими довідково-біографічними матеріалами про письменниць. Книга цікава й тим, що в ній уперше в царській Росії опубліковано гімн «Ще не вмерла України...» П. Чубинського.

«Літературно-науковий вістник» та «Стародавня історія східних народів» Лесі Українки поповнили музейну колекцію раритетів завдяки Євгенові Сверстюку в 2008 р. Як відомо, підручник з історії стародавнього Сходу Лариса Косач писала живучи в Луцьку та Колодяжному впродовж 1890–1891 рр. Рукопис книги довгі роки зберігала Ольга Косач-Кривинюк, яка й видала її у Катеринославі в 1918 р. Особливим є видання «Літературно-наукового вістника» за 1913 р. Це число має посвяту: «Незабутній пам'яті Лесі Українки присвячує Редакція "Літературно-Наукового Вістника", котрий вона стільки літ прикрашувала своїми творами».

Окрасою експозиції стала прижиттєва збірка «Думи і мрії» (Львів, 1899) та шість чисел «Літературно-наукового вістника» з першодруками творів Лесі Українки та Олени Пчілки. Такий щедрий дарунок музею отримав від ректора Волинського національного університету професора Ігоря Коцана.

У 2008–2009 рр. понад 20 книг передала до музею його організатор і перший завідувач Тамара Скрипка. Більшість видань з'явилися в діаспорі, серед них: «Леся Українка. Твори в 12-ти томах» (Нью-Йорк, 1953–1954), «Леся Українка. Вибрані твори» (Регенсбург, 1946), «Леся Українка. Бояриня» (Торонто, 1971), «Задеснянський Р. Леся Українка» (Б. м., 1945), «Леся Українка (1871–1971): збірник праць на 100-річчя поетки» (Філадельфія, 1971–1980), «Five Russian Plays. With One from the Ukrainian» (New-York, 1977), «Spirit of Flame. A Collection of the Works of Lesia Ukrainka» (New-York, 1950) та інші.

Звичайно, найцінніше у фондах музею – рукописи й меморіальні речі Лесі Українки та її близького оточення. В 2007 р. Волинський національний університет за ініціативи І. Коцана й І. Констанкевич та посередництвом М. Жулинського, С. Гальченка, Л. Скупейка придбав для музею письменниці п'ять автографів Лесі Українки. Це її листи на поштових картках, надіслані у 1911–1913 рр. з Єгипту в Кутаїсі до рідних. Три з них адресовано Феоктисті Карповій (названій матері Климента Квітки), яка проживала на Кавказі з подружжям Квіток, два листи написано до Марусі Собіневської.

Разом з автографами письменниці до музею надійшли 20 листів близького оточення письменниці, що датуються 1904–1915 рр. Серед них поштові картки від знайомих до Лариси Косач та Климента Квітки, поштівки до М. Собіневської, що адресувалися на ім'я К. Квітки. Всі ці меморії стали справжньою знахідкою, адже про них не згадувалося ні в родинному архіві, ні в дослідницьких студіях про письменницю.

Вперше рукописні джерела були представлені відвідувачам музею 27 квітня 2007 р. на виставці «...Може, то тільки легенда, край той, осяяний сонцем»: Невідомі автографи Лесі Українки та її близького оточення». Експозиція висвітлювала історію подорожей Лариси Косач до Єгипту в 1909–1913 рр., її творчі пошуки і мистецькі шедеври, написані в той час.

Архіви, як і люди, мають свої долі. Цю істину вкотре підтвердила подія, що відбулася 2 квітня 2009 р. у Волинському національному університеті. Державна служба контролю за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України в особі голови Юрія Савчука передала на постійне збереження Науково-дослідному інституту Лесі Українки ВНУ архівні документи та меморіальні речі Лесі Українки й родини Косачів, які повернулися в Україну завдяки Тамарі Скрипці. Власне, це ще одна частина архіву Косачів, що її довгі роки берегли Ізидора Косач-Борисова та Ольга Сергіїв. Серед оригіналів – дві фотокартки, що належали Лесі Українці. На одній із них Леся Українка разом із Ольгою Кобилянською. Це фото зроблено в Чернівцях у 1901 р. Другий знімок, мить життя Лариси Косач, вихоплена Юрієм Тесленком-Приходьком, зроблено в Києві у травні 1913 р. Отож, це одне із останніх фото письменниці. За спогадами Ізидори Косач-Борисової, обидві світлини стояли на письмовому столі Лесі Українки.

Особливий інтерес становлять меморії родини Косачів: полтавська плахта XIX століття, що належала Олені Пчілці; шовкові стрічки Лариси, Ольги, Оксани, Ізидори; авторизовані машинописи Ольги Косач-Кривинюк; спогади та матеріали

Ізидори Косач-Борисової, рідкісні фото Оксани Косач-Шимановської, Юрія Косача, Ольги Сергіїв; документи за підписом К. Квітки; матеріали до біографії Оксани Драгоманової та ін.

25 лютого 2010 р. музей отримав ще один унікальний експонат. М. Жулинський на прохання Ярослава Лешка, голови управи Українського музею в Нью-Йорку, передав комірець Олени Пчілки. Отож, повернення родинних реліквій триває, завжди були і будуть ентузіасти музейництва, меценати, щедрі дарувальники, зусилля яких і творять історію музею, визначають його майбутнє.

Суспільне завдання, яким музей керується у своїй роботі, найточніше можна висловити словами найавторитетнішого біографа Лесі Українки її сестри Ольги Косач-Кривинюк: «Найкращою шанною для пам'яті Лесі Українки, цього втілення благородства, лагідності, добрості, а разом з тим незламної сили й мужності, буде те, коли її юні земляки з незламною надією в серці будуть так само напосідливо, як вона, працювати над собою, щоб стати гідними громадянами її укоханої України» [4, 44].

Література

1. Борисюк Т. Таємниці Запруддя / Т. Борисюк, І. Денисюк // Жовтень. – 1987. – № 6. – С. 85–91.
2. Денисюк І. Жриця доброти / І. Денисюк // Вальо М. Марія Деркач (1896–1972). Бібліографічний покажчик. Спогади. Розвідки. Листи. – Львів : Наук. б-ка ім. В. Стефаника, 1999. – С. 187–202.
3. Жулинський М. Г. «Тут – правда про Лесю, про її родину і ближче оточення» / М. Жулинський // Леся Українка і сучасність: Зб. наук. пр. – Т. 4. Кн. 2. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 599.
4. Косач-Кривинюк О. З дитячих років Лесі Українки / О. Косач-Кривинюк // Спогади про Лесю Українку. – К. : Дніпро, 1971. – С. 41–44.
5. Лист Марії Собіневської-Бешкурової до Тамари Скрипки та Оксани Марковської з м. Кисловодська від 6 лютого 1987 р. – Музей Лесі Українки ВНУ, інв. № ОФ – 1032.
6. Лист Ольги Сергіїв до Тамари Борисюк з м. Піскатавей (США) від 16 травня 1990 р. – Архів Науково-дослідного інституту Лесі Українки. – Фонд 3, № 55.

7. Скрипка Т. Рід Драгоманових-Косачів: долі й архіви / Т. Скрипка // Лариса Петрівна Косач-Квітка (Леся Українка). Біографічні матеріали. Спогади. Іконографія. – Нью-Йорк – К. : Факт, 2004. – С. 26–27.

Музей Лесі Українки ВНУ